

APOSTOLSKO DJELO KAO BOGOSLUŽJE

PRIOLOG TEOLOGIJI APOSTOLATA PREMA SV. PAVLU

Dr Bonaventura Duda

L'OEUVRE APOSTOLIQUE COMME LITURGIE

On examine le sens spécifique du terme *to ergon* par lequel déjà en A. T. on désigne l'activité créatrice et rédemptrice divine, qui en N. T. atteindra sa culmination dans l'oeuvre qui doit être accomplie par le Christ (cf. par ex. Jo 4,34; 5,36; 9,34; 10,32.37 etc.). Notamment S Paul considère son apostolat comme oeuvre — le lieu fondamental: Act 13,2 — qui n'est rien d'autre qu'une continuation de l'oeuvre créatrice et rédemptrice divine par Jésus Christ. En faisant cela S. Paul met un accent bien liturgique sur *to ergon*. Les lieux les plus importants qui en sont témoins: Rom 1,9; 15,15-19; Phil 2,17; 2 Tim 4,6-7. Dans son apostolat il voit la manière la plus élevée de son culte divin, un vrai sacrifice liturgique en honneur de Dieu.

Pod bremenom se Božje objave — pogotovo kod sv. Pavla — često svijaju ne samo pojedini odlomci, jedre i prepune rečenice, nego također vrlo često i same pojedine riječi. Biva naime, barem mjestimično, kao da se sva Božja objava u nekom pogledu slila u jednu riječ, koja tako postaje bremenitom ili, kako vole reći svetopisamci, »conceptus praegnans«.

Takva je bremenita riječ *to ergon* — *djelo*. Da uhvatimo njezinu osnovnu boju, tonički ugođaj i snagu njezine nosivosti, treba odjednom da pročita-mo sva ona najrazličitija mjesta u Sv. pismu, u kojima se ona pojavljuju bilo u svojim složenicama i izvedenicama. Na temelju dosadašnjih studija jasno je da se riječ *to ergon* upotrebljava u Sv. pismu u dva glavna pravca, tj. da označi ili djelovanje Božje ili djelovanje čovjekovo¹. Ostavit ćemo po strani ona, sigurno najbrojnija mjesta u kojima *to ergon* dolazi u svom najobičnijem smislu te označuje fizičko ili moralno djelovanje čovjekovo. Zaustavit ćemo se samo na specifičnom djelu Božjem i na onome djelu čovjekovu, koje baš s tim djelom Božjim stoji u najužem odnosu.

Otvorimo, odmah na početku, sintetičku perspektivu našeg istraživanja!

Prema Sv. pismu *Bog* je na poseban način *na djelu* u stvaranju. No to Božje djelo u sadašnjem poretku ima — da tako kažemo — dva stupnja: kreativni i rekreativni, stvoriteljski i obnoviteljski. Bog se, naime, objavio kao stvoritelj koji — nakon poremećaja što ga je prvim grijehom u sveukupnome stvorenju izvela zloupotrebljena čovjekova sloboda — svoje prvo, divno djelo još divnije obnavlja. Stoga se plod obnoviteljskog ili spasiteljskog djelovanja Božjeg često u svetim knjigama naziva »novo stvorenje«, koje daleko premašuje, usavršava i dovršava prvotno djelo Božje.

Posljednje i najizrazitije razdoblje obnoviteljske Božje djelatnosti predstavlja *djelo Kristovo*, koji izvršava i dovršuje *djelo Očev*o (Iv 4,34; 5,36 i dr.)

(1) Usp. članak G. BERTRAM, *Ergon*, ThWNT II, 631—53. — Prvotnu misao za ovaj članak dao nam je glasoviti pavlovac p. St. LYONNET S. J. svojim magistralnim predavanjima. Usp. njegova skripta *Exegesis Epistulae ad Romanos* (Cap. 1—8), Romae 1957, 66—80. — Odličnih indikacija može se naći u *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (kratica: ThWNT), što ga pod vodstvom G. Kittela počeo izdavati protestantski bibličari. Poimence upućujemo na članke: *Ergon*, *Diakonos*, *Latreu*, *Leitourgos*. Dakako da smo se obazirali i na najpoznatije novije komentatore sv. Pavla: M. J. LANGANGE, J. HUBY, C. SPICQ, B. RIGAUX, F. PRAT i J. BONSRIVEN, koje ćemo tijekom rasprave navesti.

Na to se djelo Očevo u Isusu Kristu nadovezuje apostolska djelatnost Isusovih učenika: poevandeljenje svijeta. Stoga je posve naravno da se pod perom sv. Pavla, velikog ideologa apostolata, kad god razmišlja o svom apostolatu, rado vraća izraz *to ergon*. On svoj apostolat shvaća kao *djelo* koje nastavlja i svijetom raznosi djelo Očevo u Kristu Isusu. Ali to nije sve! Ne samo da Pavao svoj apostolat i apostolat uopće shvaća kao *su-djelo-vanje* u djelu Božjemu, on u apostolatu gleda najviši — upravno kulitički, bogoštovni i bogoslužni izraz svoje religije. Za Pavla je apostolsko *djelo* u isto vrijeme i *sveta služba*. Ono je prema tome najviši čin njegova bogoljublja — svojevrsna liturgija, djelo bogočašćenja.

I.

BOG NA DJELU U STVARANJU I OBNOVI SVIJETA

Svetopisamska nam objava otkriva Boga na djelu i kroz djelo. Bog objave Bog je djelatlan. Stoga bismo, u svijetlu objave, aristotelovski »actus purus« u odnosu na Božju unutarnost mogli prevesti sa »čista ostvarenost«, a u odnosu na van kao »sama djelatnost«. Klasično mjesto objave o djelatnome Bogu — de Deo operante! — čitamo kod Ivana, gdje Isus veli: »Moj Otac sve do sada radi, pa i ja radim« (Iv 5,17).

Ta se Božja djelatnost na van očituje u dva glavna vida. Prvo, Bog svemir i sva bića izvodi iz ništavala, u njihovu ih bivovanju neprekidno podržava te stalno s njima sudjeluje, potpomaže ih i osnažuje u njihovu djelovanju. Drugo, sva zbivanja u svijetu, ma koliko god ih ispreplitala, zaplela ili isprekrižila slobodna volja čovjekova, Bog nevidljivim, doduše, ali očito izračunljivim nitima svoje suverene volje upravlja k velikoj i konačnoj vrsi svega zbiivanja i bivovanja — k svojoj vlastitoj proslavi.

Prema Pismu, ponajprije, čitavo nam se stvorenje upravo raspripovijedalo o tom, da je u svemiru Bog bio na djelu (usp. Ps 8,4 i 18,2). Time je utrt i otvoren put spoznaji Boga stepenicama prirode (Rim 1,20 i dr.) tako da su bezbožnici »prazni«, jer ne umiju promatrajući umjetninu upoznati Umjetnika (= tehničes!), makar ih sa svih strana okružuju njegova djela (Mudr 13, 1. 7).

Treba upozoriti da Sv. pismo ne smatra završenim stvaralačko djelo Božje. Stvaranje se trajno produžuje stalnim ostvarivanjem u sadašnjosti, koja opet sva teži k budućnosti, k punom i završenom ostvarenju, kada će — u posljednje, eshatološko vrijeme — nastati »novo nebo i nova zemlja« (usp. Iz 65,17; 66,22; 2 Pet 3,13; Otkr 21,1).

Bog je, nadalje, na posve osobit način *na djelu* u povijesti svijeta. To je naročito vidljivo u povijesti Izraela. Izrael je, naime, svijet u malom. Ta konačno, zbog Izraela je svijet i stvoren². Stoga su zahvati Božji u povijest ljubljenog naroda primjerak njegove daleko šire djelatnosti u povijesti svijeta³. To su prava »magnalia«, veličajne stvari, čudesa, koja očituju uvijek budnu providnosnu Božju svemoć koja nad svojima bdije — upravo nadlijeće poput orla nad svojima mladima (Pz 32,11; usp. Mt 23,37) — i zahvaća upravo onda kad više nema nikakva ljudskog izgleda za uspjeh Božje stvari.

(2) Tema o preodabranju Izraela sazorila je osobito u kasnijoj židovskoj literaturi. Usp. 4 Ezd 6,55; 7, 11; 8,44; 9,13. Na njezine izvanredne ekleziološke perspektive upozorio je J. BEUMER, *Die altchristliche Idee einer praexistierenden Kirche (Wissenschaft und Weisheit 9/1942/13—22)*.

(3) Za daljnju obradbu v. J. DANIELOU, *Essai sur le Mystère de l'Histoire*, Paris 1953.

Uzorak zahvata Božjih u Starom Zavjetu je *djelo nad djelima*: izbavljenje Izraela iz Egipta. Tu je zasjala spasiteljska djelatnost Božja u korist *djela* svoga i *baštine* svoje. Ta to je bio upravo splet djela Božjih. I zato, kad god sveti pisci govore o tome, naći ćemo vrlo blizu ta tri izraza: djelo — baština — Izrael (na pr. Iz 19,25; 29,16; 60,21; 64,8 i dr.). Pobožni Izraelac na čitavu svetu povijest i ne gleda drugačije nego kao na neprekinuti *niz djela* Božjih. O njima uvijek iznova pjevaju Psalmi, bilo da veličaju djela Božja u prošlosti, bilo da ih uzimaju kao temelj nade u nesretnoj sadašnjosti, bilo da zazivaju Boga da probudi svoju svemoćnu djelatnost u korist baštine svoje, Izraela⁴.

Sva je ta spasiteljska djelatnost Božja u korist Izraela za proroka Habakuka jedno jedinstveno *djelo*⁵. U sveopćoj narodnoj katastrofi, posve uvjeren da su mesijanska vremena na pomolu, Prorok vapije ka Gospodu neka ponovno oživi svoju spasiteljsku djelatnost: »Gospode! Čuo sam sve, što se o tebi govori! Gospode! Ostadoh zapanjen nad djelom tvojim! O neka ono i u ove naše dane opet oživi!« (Hab 3,1).

Prorok Habakuk nas uvodi u Novi Zavjet, u posljednje razdoblje spasiteljske aktivnosti Božje, koja razbija uske granice Izraela u korist svega svijeta, a uosobljuje se u mesijanskoj djelatnosti Sina Božjega. Ivan će zato vrlo rado upotrijebiti riječ *to ergon* u vezi sa spasiteljskom djelatnošću Isusovom. Ta u njemu i kroza nj bio je na djelu Otac (Iv 14,10; 9,3). I zato je hrana njegova bila, da izvrši, usavrši i dovrši⁶ *djelo* Očeva (Iv 4,34; 5,36; 9,3—4; 10,32,37 i dr.). I on ne će počiniti dok ne mogne reći uoči svoje muke: »Dovršio sam djelo, koji si mi dao da izvršim« (Iv 17,4) i dok s križa, prije nego prikloni umornu glavu, ne rekne: »Svršeno je« (Iv 19,30).

I zato je supergenij Akvinčev sav život Isusov učiteljski sazeo u ovo malo riječi: »Verbum supernum prodiens... ad opus suum exiens — Riječ svevišnja se pojavi... na poso ruku postavi«. A sv. Ambrozije divno povezuje djelo stvaranja u počecima svega s djelom spasenja i obnove u Kristu Isusu, kad tumači, zašto je Isus kod Lk 4,31 čudesima započeo u subotu. Započeo je ondje, gdje je Otac — u subotu — prestao, da djelo Očeva djelom Sinovim bude dovršeno i k savršenstvu privedeno⁷.

II.

PAVLOVO APOSTOLSKO DJELO KAO SUDJELOVANJE NA DJELU BOŽJEM

Kolikom su onda snagom u duši Pavlovoj morale odzvanjati kroz sav njegov apostolski život one riječi, kojima mu je Duh Sveti usred svečana bogoslužja u antiohijskoj zajednici na usta uzbuđenih karizmatika upravio apo-

(4) V. na pr. Ps 43,2: »Deus, auribus nostris audivimus, patres nostri narraverunt nobis: opus quod operatus es in diebus eorum...« Ta je djela preuzeo opjevati Ps 76,12: »Memor fui operum Domini«, da onda nastavi nizati sve spasiteljske zahvate Božje u povijesti Izraela. O tom v. još Ps 8,4,7; 63,10; 77,7; 89,16; 91,5 i dr. Zato će Bog u Ps 94,9 i prigovoriti nevjernome narodu: »Probaverunt me — nevjerom me iskušavahu — etsi viderant opera mea.« Ps 43 sav pjeva o *djelima* Božjim i o ruci i mišici njegovoj.

(5) J. TRINQUET u *Bible de Jerusalem* ovako popravljuje Hab 3,1: *djelo* = »l'ensemble des interventions de Yahve pour son peuple aux temps mosaïques.«

(6) Sve to, naime, znači riječ izvornika: *teleioo*.

(7) S. AMBROSIUS, *Expositio in Lucam* (PL 15, 1714): »Sabbato medicinae Domini opera coepta significat, ut inde nova creatura coeperit, ubi vetus ante desivit... Et bene sabbato coepit, ut ipsum se ostenderet creatorem, qui opera operibus intexeret, et prosequeretur opus quod ipse iam coperat...« (v. u brevijaru u subotu po Duh.).

stolski poziv: »Odvojite mi Barnabu i Savla za djelo — eis to ergon« (Dj 13,2)? On je godinama sve više pronicao značenje tog poziva u dubinu i širinu, dok nije naslutio i shvatio da njegovo *apostolsko djelo* zapravo *navodi djelo Kristovo* te s njime radi na tom, da bude dovršeno početno *djelo Boga Stvoritelja*.

Ta zar već sama Djela apostolska nisu tako zasnovana — Luka, učenik Pavlov, je svijesno za tim išao — da se pokaže, kako je Duh Sveti na djelu u prvoj kršćanskoj zajednici. A on je Duh savršenstva, Duh dovršavanja. On vodi svu spasiteljsku djelatnost Božju u Kristu Isusu kroz ovo posljednje razdoblje svijeta. I gle! Baš on — Duh sveti — zove Pavla na *su-djelo-vanje* u svome djelu! Da je tako Pavao odmah s početka shvatio poziv Duha, pokazuje nam već prvi njegov nastup u Antiohiji Pizidijskoj. Ondje upozorava Židove da se ne izvrgnu opasnosti da ne razumjednu *djelo* Božje, odbacivši put spasenja po Kristu Isusu, kojega im on propovijeda (Dj 13,41). I nije slučajno da upravo u finalu toga govora Pavao navodi proročanstvo Habakukovo, iz kojega je očito da je u Kristu Bog »oživio« svoju spasiteljsku djelatnost, ustao je da dovrši svoje *djelo* (usp. Hab 1,3 i 3,2). Stoga će i apostol Jakob na saboru apostolskom prve apostolske uspjehe Pavlove nazvati *djelom* Božjim, koje je Bog imao od početka u svojim osnovama (Dj 15,18).

I evo! Na to jedinstveno spasiteljsko *djelo* Božje u Kristu Isusu, na taj posljednji i završni re-kreativni zahvat Božji u povijest svijeta nadovezuje se sva Pavlova apostolska djelatnost. Koje li sreće za nj, koje li časti! I zato će on vrlo često cjelokupnu svoju apostolsku aktivnost okrstiti imenom *djelo*. Tako npr. odbija da na svoj drugi apostolski put povede Marka zato što se na početku bio pokazao malodušnikom i ne htjede s Pavlom i Barnabom početi *na djelo* (Dj 15,38). A potkraj života svom najmilijem učeniku, suradniku i pratiocu Timoteju ovako izražava svoju posljednju volju: »Radi *na djelu* propovjednika Evandjelja« (2 Tim 4,5).

Pavlovo je djelovanje, dakako, samo pomoćničko. Stoga se on tako često zove *diakonos* — *poslužitelj*⁸ On je živo svijestan da je Božji *suradnik* — *synergos* (1 Kor 3,9; Kol 4,11 i dr.). Ta zar nije već na početku svog apostolskog djelovanja doživio da Bog radi preko njega (Dj 14,27)? A to se iskustvo tijekom života samo još utvrđuje i upotpunjuje⁹. Zato punom sviješću da Krist preko njega ostvaruje svoje *djelo* piše Rimljanima (15,18): »... što sve Krist nije učinio — kat-erg-asato, u djelo proveo — po meni za obraćenje pogana« (usp. Kol 1,29; Ef 3,5—6).

Pavao kod toga nikad ne zaboravlja da je svemu njegovu djelu i pozivu na početku neizreciva, posve nezaslužena i čistom Božjom dobrotom darovana milost. I zato on nikada ništa neće reći o svome aposlolatu, da ne spomene i *milost* — *harris* (na pr. Gal 1, 15; Rim 1, 5 i dr.), koja je *dar* Božje predarežljivosti (Gal 2, 9; Rim 15, 15; 1 Kor 3, 10; Ef 3, 2. 7—8 i dr.). No baš je ta milost za njega poticaj da se svom dušom preda djelu, jer je to imperativna *milost*, koja *na djela goni* (1 Kor 9, 16; Rim 1, 14; Dj 26, 19). Stoga on sve ulaže kako milost ne bi u njemu ostala *prazna*, besplodna (1 Kor 15 10). On se njoj svim srcem — *abundantius!* — predao, i to ne samo zato da odgovori intenzitetu same milosti nego i zato da nadoknadi onu nekoć krivu revnost,

(8) Rim 11,13; 2 Kor 4,1 i 11,23; Ef 3,7; Kol 1,23; 1 Tim 1,12 i dr. Usput upozoravam, da je rječju *diakonos* istaknuta potpuna dragovoljnost, upravo želja za službom. Stoga uz nju treba uvijek istaknuti i onu drugu: *doulos*.

(9) 1 Sol 2,13; 1 Kor 15,10; 2 Kor 1,21,22; 3,4; 4,7; 5,18,20; 10,4; 13,3; Gal 2,2-8; Ef 3,7; 1 Tim 1,12 i dr.

kojom je svom zauzetošću — supra modum! — progonio Crkvu Božju (Dj 26, 11; 1 Kor 15, 9—10). O tajne li snage grijeha progonjenja! O felix culpa koja je Apostola gonila da djelom popravi nedjelo!

Uistinu, milost apostolata goni Pavla, stavlja ga u pokret — Ef 3, 2: in vos! — osnažuje ga, krijepi, aktivizira, jer je to milost dinamična (Fil 4, 13; 1 Tim 1, 12; 2 Tim 2, 1 i 4, 17), njome je on osposobljen za svako dobro djelo (2 Kor 3, 5—6; Kor 1, 12). I zato, da označi svoje najsvesrdnije i posvemašnje predanje apostolskome djelu, kod Pavla se uz to *ergon* susreću izrazi koji označuju najsvojiskiji intenzitet njegova apostolata. Njegovo je djelo pravo *težačenje* — kopus — tj. mučan i naporan posao koji isprebija čitavog čovjeka (Rim 16, 12—13; 1 Kor 15, 10; Gal 4, 11; Fil 2, 16; Kol 1, 29; 1 Tim 4, 10; 5, 17 i dr.). Pod teretom takva mučna posla potrebna je silna *izdržljivost* — hypomene (2 Kor 6, 4 i 12, 12; 2 Tim 4, 2). A zato treba zaposliti do vrhunca svu vjeru, ufanje i ljubav. Sve je to izraženo u jednoj divnoj cjelini u 1 Sol 1, 3), gdje Pavao spominje »djelo vjere«, »težačenje ljubavi« i »izdržljivost ufanja«¹⁰. Iako na tom mjestu Pavao govori o apostolskome primjeru Solunjana, koliko to više vrijedi za njegov apostolat. Vjera, dakle, pokreće na djelo, ljubav ga pojačava do vrhunca zalaganja, a ufanje podaje izdržljivost i kruni ga ustrajnošću (usp. Rim 5,3).

Svom apostolskom djelu Pavao *ropski služi*. On nije samo diakonos, poslužitelj nego upravo *rob* — *doulos* Isusa Krista. Sva, dakle, njegova egzistencija i sva njegova radna energija pripada djelu Isusa Krista (Dj 27, 23; Rim 1, 1; Gal 1, 10; Fil 1, 1; 2 Tim 2, 24; Tit 1, 1). To međutim za njega nije neka neizbježiva i gorka sudbina (Dj 9, 5) već sjajna šansa, sretna prilika koju pošto-poto treba iskoristiti. I zato u kasnijim poslanicima, kad se već naužio apostolata do mile volje, vrlo često uz to *ergon* dolazi epitet *kalon*¹¹. Apostolat je za Pavla djelo lijepo, privlačivo, poželjno, koje oduševljava (1 Tim 1, 18; 4, 6 i 6, 12; Tim 2, 3 i dr.). Nigdje se to tako lijepo ne izražava kao u 1 Tim 3, 1: »Onaj koji teži za službom nadglednika (biskupa) lijepo djelo priželjkuje!« To je djelo doduše agonija — natjecanje u trkalištu¹² — ali *kalos agon* (2 Tim 4, 7), divno hrvanje i natjecanje, i to ne samo zbog velikog ploda i nagrade nego upravo zbog same privlačivosti i ljepote apostolata.

Koje je područje, koji je bliži cilj Pavlova djela? Recimo posve kratko Pavlovim jezikom: to je *težačenje* na njivi Gospodnjoj, posao na izgradnji Božje građevine. Prevedemo li metaforu, onda je to posao na izgradnji Crkve. Ako to domislamo do kraja, u duhu samog Pavla, tada ćemo konačno reći da je tlo i cilj njegova apostolata — Krist. Sam on piše Korinćanima: »Božja ste njiva, Božja građevina« (1 Kor 3, 9). Pavao je u tom Božji suradnik, synergos: »Moje *djelo* u Gospodinu — to ste vi« (1 Kor 9, 1). Njegov je posao da sadi; da poput mudra arhitekta postavi čvrste temelje (1 Kor 3, 5—10). Prema Pavlu je upravo karizma apostolata prva u nizu onih, koje izgrađuju tijelo Kristovo, »puninu« i dovršetak Krista, i svaki je pozvan da pridonese svoj ulog svoga djela — en-ergeia! — tome svetom poslu (Ef 4, 10—16).

Možda nigdje kao u Rim 14, 15—20 nije to tako jasno istaknuto, da je *izgradnja zajednice djelo Božje*¹³. Tu Pavao rješava, istina samo jedno po-

(10) Usp. B. RIGAUX, *Les Epîtres aux Thessaloniens*, Paris-Gembloux 1956, 363, 476, 576. — C. SPICQ, *Les Epîtres pastorales*, Paris 1947, 146, 176, 345.

(11) Na to je upozorio osobito C. SPICQ u netom spomenutom djelu na str. 292. bilj. 13. — V. još J. BONSIRVEN, *Il Vangelo di Paolo* (prijevod s franc.), Roma 1951, 280.

(12) Fil 2,30; Kol 1,29; 2,1; 1 Sol 2,2; 1 Tim 4,10; 6,12 i dr.).

(13) M. J. LAGRANGE, *Épître aux Romains*, Paris 1922³, 330—32.

sebno pitanje savjesti, ali načelo koje primjenjuje ima opće značenje. O čemu se radi? Sva su jela doduše čista, piše Pavao. No u zajednici ima »slabije« braće, koji toga ne shvaćaju nego se sablažnjavaju ako te vide da jedeš neka jela. Po sebi ti ne griješiš, ali ćeš sagriješiti ako budeš postupao bezobzirno: »Ne ruši jelom svojim onoga za kog je Krist umro... Starajmo se za ono što promiče mir i uzajamnu izgradnju. Ne ruši, dakle, zbog jela djelo Božje.« Svaki je pojedini *kršćanin* prema tome, pogotovo u tijelu zajednice, *djelo Božje*, jer je Krist za nj umro. Dati mu povoda za grijeh značilo bi porušiti i razoriti djelo Božje. Onaj koji sudjeluje na njegovoj izgradnji pomaže djelu Božjemu (usp. također 1 Kor 8, 11—13 i 10, 32).

Takvo visoko mišljenje Pavao nema samo o svome apostolatu. On jednako cijeni apostolat svojih suradnika i kršćana uopće. Svi oni na svoj način sudjeluju na djelu Božjemu. Poziv na apostolsku djelatnost ne mora svakome biti upućen posebnim saopćenjem. Samim smo kršćanskim pozivom i krštenjem ucijepljeni u tijelo Crkve, da svaki sebi svojstvenom djelatnošću — praxis! — izgrađujemo zajednički, kao udovi, jedno tijelo (Rim 12, 4—5; 1 Kor 12; Ef 4, 10—16). Već smo upozorili, kako svaki kršćanin, koji se radi »slabijeg« brata, koji je uske savjesti, odriče stanovitog jela, izgrađuje djelo Božje (Rim 14, 15—20). Uostalom, prvo počelo kršćanskog života je vjera, i to *vjera djelatna kroz ljubav* (Gal 5, 6). Jest, ona je upravo en-erg-oumene, na djela goni! Tako i Solunjani, upozorili smo već, samim primjerom visoka kršćanskog života izgrađuju ostale zajednice u Ahaji (1 Sol 1, 3).

Zato Pavao osobito cijeni svoje najbliže suradnike. U Fil 2, 25 posebnom ljubavlju spominje Epafru kao »brata, suradnika i suborca« koji se za *djelo* Kristovo izložio i samoj smrti. Solunjane potiče da one koji »težače« u njihovu korist poštuju zbog njihova »djela«. Tu će komentatori rado upozoriti, da je *djelo, a ne odijelo* ili što drugo, *temelj časti u Crkvi*. »Velečasni« su oni koji su »veleradni« u izgradnji kršćanske zajednice.

Pavao nikad ne će propustiti da se u zaglavljcima svojih poslanica ne sjeti te pohvali i preporučiti vjernicima svoje suradnike. Evo nam popisa tih koji su mu synergoi: Priska i Akvila (Rim 16, 3—5), Urban (Rim 16, 9), Tito (2 Kor 8, 23), Klement i ostali (Fil 4, 3), Filemon (Flm 1), Marko i Luka (Flm 24 i Gal 2, 8). Svi oni »naveliko težače u Gospodinu« kao Marija (Rim 16, 6), Trifena i Trifoza (Rim 16, 12). Svi su oni synergoi u djelu za kraljevstvo Božje (Kol 4, 11). I zato je npr. Timotej u isto vrijeme synergos Pavlov i synergos Božji (Rim 16, 21 i 1 Sol 3, 2), jer i on poput Pavla »radi djelo Božje« (1 Kor 16, 10), a to je poevandeljenje svijeta (1 Sol 3, 1).

Mogli bismo se još pitati u kojem odnosu stoji djelo Pavlovo — i djelo njegovih suradnika — prema djelu Božjemu, o kojemu smo govorili u prvo-me dijelu naše rasprave. Radi se o istome djelu. I ako stvar izrazimo skolastički — secundum causas — onda mu je Bog tvorni uzrok dok su mu apostoli i njihovi suradnici pomoćni uzroci, causae ministeriales. To se djelo Božje ustvaruje u Crkvi. U njoj je Bog — baš u njoj i kroz nju — razvio i do savršenstva doveo svoju spasiteljsku djelatnost, da upravo po njoj i kroz nju obnovi i dovrši svoje stvorenje.

Nema sumnje da se Pavao smatra Božjim suradnikom u spasiteljskom djelu. Ta on je pozvan na spasenje — eis soterian — kao sluga i pomoćnik spasiteljskog Božjeg djelovanja (Dj 13, 26—27; 16, 17 i 27, 34; Ef 1, 13 i dr.). No pitanje je da li Pavao svoju apostolsku djelatnost povezuje sa samim stvariteljskim djelovanjem Božjim. I baš je tako! Ta nije li cilj svega apostolskog djela »novi stvor« (2 Kor 5, 17; Gal 6, 15 i dr.)?! Ne gine li i ne vene

cijelo stvorenje, da se i ono, kad nastupi završna proslava obnovljene djece Božje, obnovi (Rim 8, 19—23)?! I Pavao, zajedno s Petrom (Dj 3, 21 i 2 Pet 3, 12), vjeruje u konačnu apokatastazu, obnovljenje svemira, kada će cjelokupno stvorenje — živo i neživo — prokletu nekoć zbog čovjekova grijeha (Post 3. 17), upravo po obnovljenom čovječanstvu postati, također, dionikom Kristova otkupljenja. Uostalom, nije li Bog u Kristovoj krvi izmirio sa sobom sve — i to ne samo živo (pantas) nego i neživo (panta), kako čitamo u Kol 1, 12 i Ef 1, 10¹⁴.

Zato, uistinu, smijemo reći da Pavao u svom apostolskom djelu gleda suradnju s djelom Božjim u stvaranju svijeta i u spasiteljskim pohodima njegovim u povijesti čovječanstva. A to se oboje sada ostvaruje, u posljednjem svome razdoblju, baš u Crkvi i po Crkvi, koju Pavao izgrađuje svojim djelom.

III

APOSTOLSKO DJELO KAO BOGOSLUŽJE

No, sa svime što smo dosada rekli još nismo iscrpli svu sadržajnost izraza *djelo*, kojim Pavao označava svoj apostolat, nismo izvagali svu težinu, koju u Pavlovoj duši ima njegovo apostolsko djelovanje. Pravu i punu vrijednost Pavlova apostolskog djelovanja pronaći ćemo u onim izjavama, u kojima on sav svoj misionarski rad, čitav svoj Evanđelju posvećen život, cjelokupnu apostolsku radinost — ukratko: cijelo svoje »djelo« ocjenjuje kao pravu žrtvu Bogu. Na tim mjestima pod Pavlovim perom — uz izraz *djelo* — vrve eminentno *žrtveni izrazi*, iz kojih je jasno da on svome apostolskom djelovanju daje pravu kulčku, bogoslužnu i bogoštovnu vrijednost u pravom smislu. Tu Pavlova ideologija i teologija apostolata dosiže svoj vrhunac.

Prvo i najznačajnije mjesto o tom susrećemo u Rim 15, 15—19. Pavao se opravdava, što se »usudio« pisati Rimljanima, kad im nije bio vjerovjesnikom. Međutim, on piše, jer je baš on primio od Boga tu posebnu »milost« da bude »liturg« pogana. Očekivali bismo da će reći »apostol« pogana (usp. Dj 9, 15 i 26, 17; Rim 11, 13). Ne! On baš namjerice stavlja izraz »liturg«, što po sebi doduše, znači »službenik naroda« ili »službenik narodu«, ali ovdje zbog konteksta ima također i bogoslužno značenje. Zaustavimo se malo na tom! Prema kontekstu Pavao nije samostalni liturg, nego je »liturg Isusa Krista«. Koja je Pavlova uloga? On to izražava jednom teškom složenicom »hier-ourg-ounta ton Euangelion«, koju ćemo najbolje prevesti, ako je razriješimo: »da kao svećenik izvršim sveto djelo Evanđelja«. Gotovo da bismo smjeli pomisliti da je ovdje Pavao poosobio Evanđelje. Ono nastupa u spasiteljskoj akciji, a Pavao mu je poslužitelj. Koji je cilj ove »svete službe«? Da kršćani postanu bogougodan žrtveni prinos — prosfora. A u svemu tome je kroz Pavla Krist na djelu (Rim 15, 18: »... što sve nije po meni Krist u djelo proveo«!) Povežimo sve u jedno! Pavao je »liturg« ili suprinosnik žrtve, kršćani su bogougodna žrtva (prosfora), a Krist je njezin prvotni prinosnik (sjedinjajući žrtvu, u kojoj kršćani Ocu prinose sami sebe, sa žrtvovanjem samoga sebe na križu). Prema tome žrtveno je značenje odlomka Rim 15, 15—19 nedvojbeno. Služeći Evanđelju i raznoseći ga svijetom tako da ono

(14) Za vrijeme Muke nad potokom predragocjene Krvi Isusove sv. liturgija pjeva u himnu: »Terra, pontus, astra mundus quo lavantur flumine!«. O tom propovijeda sv. Ambrozije (2. Noćnik V. nedj. po Uskrsu): »Resurrexit in eo mundus, resurrexit in eo cœlum, resurrexit in eo terra.«

uhvati korijena, da se razraste i donese ploda u vjernicima, Pavao sudjeluje u pravom bogoslužnju, u kojemu su njegovi vjernici žrtva Bogu prinesena, a on je — barem posredno, tj. s Kristom — liturg ili prinosnik žrtve (15).

U svjetlu toga možemo sada razmotriti i ono mjesto u Rim 1, 9, gdje Pavao zaziva Boga, »kojemu u duhu služim«, što bi se možda bolje moglo prevesti: »kojemu prinosim duhovno bogoslužje«. Za »služim« Pavao upotrebljava izrazito liturgijski izraz »latreuo«, a to nas upućuje da i ovdje osjetimo bogoslužni misao. Prema tome, i u Rim 1, 9 Pavao se smatra prinosnikom žrtve, samo je teško odlučiti, da li žrtvom smatra sebe ili vjernike ili, na neki način, i sebe i svoje vjernike (16).

Pavlova će nam misao postati jasnija na dva druga mjesta: u Fil 2, 17 i 2 Tim 4, 6—7. U ta dva odlomka posve je očito da Pavao sa žrtvom vjernika, kojoj je on prinosnik (kao u Rim 15, 15—19), najuže sjedinjuje svoju vlastitu žrtvu.

Zaustavimo se najprije na Fil 2, 17 i promotrimo čitav kontekst, sve tamo od r. 12 (17). Apostol potiče Filipljane da zauzeto rade oko spasenja, koje je djelo Božje u nama. Uočimo u tekstu izraze: kath-erg-azesthe i en-ergon! Time — tj. ako, sudjelujući s Bogom, budu radili oko svog spasenja — bit će oni također apostoli posred nekršćanskog svijeta, jer će postati »svjetionici« opakome i zlome naraštaju. Tada Pavlovo »težaćenje« oko njih neće biti »prazno«, uzaludno (Fil 2, 11—16). I sada nastavlja: »A što se mene tiće, ako je potrebno, ja ću rado i veselo i krv svoju izliti (spendomai) na žrtvu (thysia) i bogoslužnje (leitourgija) vaše vjere...«

Što to znači? Uočimo pažljivo sva tri posve očito bogoslužna izraza: spendomai, thysia, leitourgia. Sva tri nam govore o bogoslužnom značenju cijelog odlomka. Najvažniji je onaj prvi: spendomai, koji se može prevesti sa »žrtvujem se« ili izrazitije: »prinosim sebe za žrtvu«. No to je još uvijek previše općenito. Sa »spendomai« se najčešće označuje posve određena vrsta žrtve — žrtva ljevanica. Treba da se podsjetimo na žrtvenu praksu starine. Kad se na oltaru za žrtvu imala spaliti ubijena životinja, tada se žrtvovano meso obično polijevalo vodom ili vinom, a često i uljem, da što prije i što intenzivnije izgori. Samo to polijevanje također se smatralo žrtvom — žrtvom ljevanicom, koja je s osnovnim žrtvenim materijalom sačinjavala nedjeljivu cjelinu.

Time nam Fil 2, 17 postaje jasniji, pogotovo ako ga shvatimo u okviru povijesne situacije, u kojoj je napisan. Pavao je sužaj u Rimu. Nada se, doduše, skorom oslobođenju. Uza sve to on je živo svijestan — i svom dušom za tim čezne — da će ga prije ili kasnije njegovo apostolsko djelo dovesti do mučeničke smrti. U mučeničkom prolijevanju svoje apostolske krvi on gleda posljednji pečat i savršenstvo svog djela. Dok njegovi vjernici — Filipljani i ostali — pravim kršćanskim životom sami sebe prinosu za žrtvu Bogu, Pavao će, prolivši svoju krv za Evanđelje — poput žrtve ljevanice nad žrtvovanim mesom — njihovu žrtvu dovršiti i usavršiti svojom posljednjom žrtvom. Stoga ćemo, da Pavlova misao bude što jasnije izražena, »spendomai« najbolje prevesti »krv svoju za žrtvu ljevanicu izliti«.

(15) M. J. LAGRANGE, n. dj. 350—51; F. PRAT, *La théologie de Saint Paul*, II, Paris 1933²⁰, 164; J. HUBY — ST. LYONNET, *Saint Paul, Epître aux Romains*, Paris 1957, 477—8.

(16) ST. LYONNET, *Exegesis Epistulae ad Romanos* (Cap. 1—8), Romae 1957, 66—80.

(17) J. HUBY, *Saint Paul, Les Epîtres de la Captivité*, Paris 1947, 330—32.

Što se tiče onog drugog žrtvenog izraza u Fil 2, 17, i ovdje treba reći da je tekst bivalentan. »Thysia«, žrtva — može se protumačiti u dva smisla: odnosi se ili na Pavla ili na Filipljane. Ako Pavao želi reći da Filipljani vjerom — tj. životom koji im nadahnjuje vjera — prinose Bogu za žrtvu sami sebe, onda cijeli tekst treba staviti u odnos s Rim 12, 1: »Zaklinjem vas, braćo... da prinesete svoja tjelesa za žrtvu Bogu...« (18). No ako uvažimo gornje značenje izraza »spendomai« te čitav odlomak osvijetlimo s Rim 15, 15—19, onda Fil 2, 17 možemo shvatiti i ovako: osnovna su bogoslužna žrtva (thysia) Filipljani kao »plijen« i »urod« Pavlova apostolata; suprimosnik (s Kristom) i sužrtva (s Filipljanima) je Pavao, koji će žrtvu Filipljana orositi — kao žrtvom ljevanicom — žrtvom svoje vlastite krvi.

Sad će nam biti lako razjasniti i 2 Tim 4, 6—7. Odlomak se nalazi u završnom poglavlju Pavlove oporučne poslanice, u kojoj Apostol potiče svoga milog osvojenika iz mladih dana, vjernog učenika i suradnika i na neki način nasljednika Timoteja, da ustrajno vrši *djelo* Evanđeliste. Za sebe je siguran da ide kraju. Pomisao na skori i žučeni mučenički svršetak probudila je u Pavlovoj duši kratak, ali zbijen retrospektivan pogled na cijeli njegov mukotrpan Bogu posvećeni apostolski život. Bila je to prava agonija — agon! — trka borbeno hrvanje, natjecajna trka. Sve sada čeka na posljednji čin. Koji? Evo ga! Pavao piše: »Što se mene tiče, ja samo što se već ne proliah kao žrtva ljevanica.« I opet — »spendomai«! Mučenička smrt je sigurna, samo se o danima radi. Bit će to Pavlova žrtva ljevanica. Ali — nad kojom osnovnom žrtvom? Očito nad onom, o kojoj neposredni kontekst govori, a to je »agonija« cijelog njegova života. Pavao prema tome sav svoj apostolski život — cijelo svoje »djelo« — smatra neprekinutom žrtvom, prinesenom na Božji oltar, koja sada čeka još samo to da bude orošena, kao žrtvom ljevanicom, njegovom mučeničkom krvlju. U mučeničkoj će smrti njegov apostolski *ergon-djelo* doseći svoje puno savršenstvo i postati potpuno sagorjela bogumila žrtva (19).

ZAKLJUČAK

Pokušajmo na kraju teološki obraditi i zaokružiti Pavlovu misao o vriednosti apostolskog djelovanja. Skolastički rečeno, apostolatu je tvorni uzrok milost Boga koji poziva. Svršni mu je uzrok Crkva, Tijelo Kristovo, Krist. Uzorni uzrok apostolata je Isus Krist kao apostol Očev. Tvarni uzrok apostolata je »to ergon« — djelo. Promatran u svom formalnom uzroku, apostolat je bogoslužni čin, žrtva. Tu žrtvu treba svakako spojiti s euharistijskom žrtvom, iako to Pavao nigdje doslovno ne čini. Slijedeći, naime, velikog pavelovca o. Lyonnet²⁰ možemo opravdano zaključiti da Pavao, dok govori o svome apostolatu, upravo zato s tolikom slobodom upotrebljava prave bogoslužne i žrtvene izraze, jer u jednu nerazdvojivu cjelinu povezuje čitav kršćanski

(18) Pavao doista cijeli kršćanski život svakog pojedinog kršćanina smatra neprekinutim bogoslužnim činom. Ta nije li već u SZ-u čitav život Izraelčev označen kao služba Bogu, koja, dakako, dosiže svoj vrhunac — ali nije od nje emancipirana — u hramskoj službi. Svaki kršćanin treba u svom životu ostvariti stanoviti *ergon*, koje nužno ima vezu s Bogom, pa je zato *sveto djelo* i *služenje Bogu*. Takav ima biti, osobito, život apostolov. Takva mora biti svaka djelatnost kršćanske, karitativne, ljubavi, koju Pavao također rado naziva *leitourgia* (Rim 15,27; Fil 2,25,30 i 4,18). Usp. B. Duda »Naš doprinos žrtvi« u listu »Molite braćo« 1. (1963), br. 3, 3—8.

(19) O tom opširnije C. SPICQ, n. dj. 336—7.

(20) N. dj. 66—80.

život. Sve što kršćanin »čini«, i »radi«, »djeluje«, — sve je to bogoslužje u širem smislu, ali u isto vrijeme najuže vezano s bogoslužjem u najstrožem značenju te riječi. On, naime, na bogoslužje smije doći sa cijelim svojim boguodanim i boguposvećenim životom. To je ono, na što upravo magistralno upućuje Pijo XI u svojoj enciklici »Miserentissimus Redemptor«: »Zato se s ovom uzvišenom Euharistijskom žrtvom mora združiti žrtvovanje službenika i ostalih vjernika da i oni sebe prinesu za žive, svete, boguugodne žrtve (usp. Rim 12,1). Štoviše, sv. Ciprijan se nije ustručavao ustvrditi da Gospođnju žrtvu ne bismo uzakonjenom svetošću svečano prinosili, ako njegovoj Muci ne bi odgovarao naš prinos i naša žrtva«¹².

Ostalom, da potkrijepimo i s drugih vidika ovaj odnos: djelo — bogoslužje, smijemo samo usput podsjetiti na to da je čitav izvještaj o stvaranju — tom prvotnom djelu Božjemu — liturgijski intoniran. U tom nema sumnje među egzegetima, bez obzira kako to dalje obrađuju. A nije ni cjelokupno djelo Isusovo doseglo svoj vrhunac i svoje usavršenje u žrtvi križa? I kad kod svete mise svaki dan obnavljamo križevnu žrtvu, u njoj se također obnavlja cijeli život i djelo Isusovo. Konačno, sv. Pavao posve očito, kako smo već spomenuli, cijeli kršćanski život shvaća bogoslužnim činom (Rim 12,1).

A ista milost svetog krštenja, koja nas općenito osposobljuje da cijelim svojim životom postanemo žrtva Bogu, ona nas također zove i na apostolsku službu. I upravo kroz apostolat — pa bio to samo apostolat dobra primjera, tako neodjeljiv od istinskoga kršćanskog života (Mt 5,16) — mi spremamo svoj vlastiti prilog euharistijskoj žrtvi. Time sveta misna žrtva postaje ne samo prinos Kristov nego i naša sužrtva s njime — naša ne samo zato, što je sveta misa žrtva Krista Glave, nego i zato, što s njome sjedinjujemo žrtvovanje sebe samih²².

Prema tome apostolat nije neko amaterstvo, neko nuzzanimanje kršćaninovo. Kršćanin je pozvan na apostolat po svojoj biti, tj. samim time što je kršćanin — zbog svojih bitnih odnosa prema Bogu i prema svijetu unutar organizma Tijela Isusova. On je »u Kristu Isusu« I zato pozvan da ima udio u svim bitnim ciljevima i pozivima Kristovim: da proslavljuje Boga i da sudjeluje u spasenju svijeta. Kao takav apostolat je nenadoknativ, potreban svakome razdoblju. On k tome predstavlja najviši, svijetu najpotrebniji i najodličniji posao — djelo! — koje se uopće može izvesti u čovječanstvu. Oblik nije važan, iako postoji ljestvica apostolskih oblika života. Bitno je da se nitko od njega ne smatra izuzetim. Bez njega se ne može biti kršćaninom. Bez njega se ne može pravo — sv. Ciprijan kaže »uzakonjeno«! — prisustvovati euharistijskoj žrtvi.

A treba još i ovo dodati: za Pavla i nema nekog »profanog« djela²³. Svako naše djelo ili je »djelo« na izgradnji Tijela Kristova, to jest Crkve, ili je »nedjelo« rušenja i razgrađivanja, ili je barem »prazno« djelo i jalovo »udaranje po zraku« (1 Kor 9,26 i 15,58; Gal 2,2; Fil 2,16; 1 Sol 3,5). Svaki rad, ne znam kako malen bio, pa i onaj »profani«, treba da služi sjaju Tijela Kristova (Mt 5,16; Iv 3,21; Ef 4,1—17 i dr.). Što god je *to ergon*, u svojoj je konačnici — a i u svome izvoru! — djelo Božje po čovjeku. A tome se ne smije primiješati nikakvo »nedjelo«!

(21) Tekst navodi ST. LYONNET, *π. dj.* 79—80.

(22) PIJO XII., Enciklika *Mediator Dei*, v. *Vjesnik Đakovačke biskupije* 8 (1955) 78—80.

(23) G. BETRAM, *Ergon*, ThWNT II, 646.

U tom smislu je za izgradnju kršćanske ideologije apostolata — a i rada uopće — vrlo značajan odlomak iz I Klementove poslanice Korinćanima (g. 33), iako se ondje neposredno ima pred očima druga problematika, negoli je ova naša: »Što, dakle, braćo da činimo? Da zapustimo dobra djela (= agathopoiia!) . . . : Ne dao Bog da se to zbude! Naprotiv, pregnimo svom žurbom, uporno i zauzeto, da izvršimo svako dobro djelo. Ta i sam se Tvorac svega radovao i klicao nad svojim djelima (Post 1,4.10.12.18.21.25.31) . . . Svi se pravednici također nakitiše dobrim djelima, a i sam se Gospodin veselio, kad se uresio dobrim djelima. Kada, dakle, imademo takav uzor, bez oklijevanja se ujednačimo s njegovom voljom, pa svom snagom dajmo radimo na djelu pravednosti!«

Posvojimo, dakle, i u svoj kršćanski mentalitet prenesimo onaj natpis, što se čita na nekom starom jonskom oltaru iz IV st. prije Krista²⁴: »Djela — ta erga! — misao i sve djelovanje — praxin — . . . o da, što god dobra imade u mojoj duši, sve to prinosim za žrtvu!«

Tako će svaki kršćanin ostvariti onaj način ljubavi prema Bogu, o kojemu govori apostol Ivan: »Dječice! Ne ljubimo rječju i jezikom, nego djelom — to ergo! — i istinom!« (1 Iv 3,18). To je savršeno ostvario neusporevi radnik i neumorni trudbenik za Evanđelje, sv. Pavao. Kojeg li uzora, kojeg poziva! Kakve li nam on perspektive otvara za naš apostolski rad, kako li ga poželjnim prikazuje! On je uistinu Boga ljubio — a i nas na to zove — djelom!

(24) C. SPICQ, n. dj. 293.